

UNIVERSITAT
JAUME·I

Jornades de Foment de la
Investigació

POBLAMENTS
ÍBERS A LA
PROVÍNCIA DE
CASTELLÓ:
SITUACIÓ

Autor
Daniel Andrés Roig
Humanitats

INTRODUCCIÓ

El que es pretén amb aquesta comunicació és oferir una breu visió, quasi podríem dir a vol d'ocell, sobre una de les parts en que potser menys s'ha sistematitzat en el camp de l'iberisme, com és la situació dels diferents jaciments i el perquè d'aquesta situació. Efectivament, sembla ser que s'han estudiat els jaciments d'una forma més individual, aïllada, deixant una mica més de banda l'estudi dels grans espais territorials i la seva ordenació. No ha estat fins a dates molt recents quan es comença a aprofundir més en aquest camp, amb aportacions com ara les d'Artur Oliver.

En aquest sentit intentarem donar una visió general de la situació dels diferents jaciments ibèrics presents a la nostra província, i, en la mesura del possible, donar compte del perquè d'eixa situació.

Cal que pensem que el moment ibèric és, a la nostra província, d'un excepcional interès, malgrat l'aparent oblit que pateix. El moment ibèric a les nostres terres presenta trets d'originalitat que no trovem en altres llocs de la façana mediterrània. A les nostres comarques no trovarem, però, espectaculars jaciments o grans construccions. I aquí és on trovem un dels punts d'interès del nostre iberisme. Totes aquestes grans, espectaculars manifestacions de l'art i l'arquitectura ibèrics responen, realment, a un moment, a una zona en que el possible grau d'indigenisme d'aquells qui les han produït es trova molt diluït, enormement barrejat per les aportacions tan artístiques com culturals com de tot tipus que, sobretot a les zones més costaneres del sud, provoquen el contacte amb grecs, púnics.... Aquestes aportacions de pobles diguemne més desenvolupats culturalment fa que en aquests llocs les produccions siguin, per així dir-ho, molt menys "genuïnes" que en d'altres llocs on no hi ha un contacte tan gran amb els pobles de la Mediterrània. En aquest sentit, la nostra zona, tot i que va tenir un indubtable contacte amb aquests pobles, podem dir que, sobretot a l'interior, es va veure preservada fins a cert punt d'aquestes influències, podent així mostrar un moment cultural, l'ibèric, ilercavó a les nostres terres, que, si bé resulta menys espectacular també, d'igual forma pot ser qualificat de més autòcton (sempre gurdant-nos bastant les espatlles sobre l'origen real del poble ibèric, que encara romà dubtós).

També, i sobretot a l'interior de les nostres comarques, podem registrar una certa influència de les poblacions indoeuropees, d'estirp cèltica, que trovem més enllà del Maestrat, influències aquestes que estàn per estudiar i que podrien aportar punts de vista molt interessants a la vida protohistòrica a les nostres terres. Aquestes influències diguemne indoeuropees distingeixen el moment ibèric de la nostra província de l'iberise a la resta del que avui anomenem País Valencià, oferint unes característiques de vida i d'organització sociopolítica bastant diferents.

Amb tot això que hem dit, afegint-hi certes originalitats en els materials trobats, queda palesa l'originalitat, l'interès d'aquest moment a les nostres terres, moment que, a més suposa la nostra primera porta cap a la història, els primers testimonis escrits a les nostres comarques.

EL POBLAMENT IBÈRIC

La distribució en poblacions d'allò que s'ha donat en anomenar "pobles ibèrics", i que de moment nosaltres restringirem a les gents que, en les darreres centúries abans de crist, donen lloc a una cultura pròpia entre el Sud de l'actual província d'Alacant i les rodalies del riu Ròdan, amb les muntanyes de l'interior (Maestrat, estribacions de la Meseta...) com a difús límit Oest. Excloem conscientment les terres andalusses, en que el moment del que parlem, si realment pot considerar-se ibèric, té característiques absolutament peculiars.

La distribució en poblacions d'aquestes gents, dèiem, sol ser be semblant a la d'altres cultures de l'època, i està lògicament molt condicionada per l'adaptació a uns factors externs, com ara poden ser el clima, la

geografia, factors estratègics, econòmics, fàcil defensa... En qualsevol cas es busca a funcionalitat de l'assentament. També trovem en aquestes gets ua aparent jerarquització dels llocs d'habitatge. Així trovem, en espais relativament reduïts de terreny, assentaments de diferents tipus i amb diferents funcions, i a més relacionats entre si, ja sigui per raons econòmiques, de defensabilitat, visibilitat entre ells, comunicació...Es aquesta una característica que, en les nostres terres, potser per no haver estat mai zona de grans ciutats, es repeteix amb certa freqüència (al domini musulmà, amb el feudalisme....)

D'aquesta ordenació dels jaciments a la nostra província serà del que parlarem tot seguit, provant de fer-ne classificacions segons diferents paràmetres.

Si, continuant amb el que dèiem abans, provem de classificar els jaciments que trovem a les nostres terres per "jerarquia", la qual cosa ens duria a pensar en una organització dels ibers en una mena de "confederació" d'assentaments, amb una població que seria més important i englobaria les funcions de centre jurídic, de comerç, etc(el que avui anomenariem una capital, sense pretensió de fer translacions històriques que a res duen), podríem classificar els nostres assentaments d'aquesta manera.

1. Nuclis urbans: Incloem aquestos en la nostra classificació perquè de fet poden trobar-se en altres zones de poblament ibèric, especialment més al sud (Arse, Edeta...). Es tracta de ciutats pròpiament dites, amb una complexa organització urbanística i social, però que s'escapen del nostre àmbt. Solen trobar-se a zones on el nivell de relació amb cultures mediterrànies orientals és molt alt, especialment amb els grecs, i en molts casos podria parlar-se inclús de ciutats dobles, amb dos cultures (grega i ibèrica, en aquest cas).
2. Recintes fortificats del tipus "oppidum": Amb organització urbanística interior, i fortament enmurallats. En trovem bàsicament de dos tipus, amb les muralles formades per la part posterior de les cases que s'obren a un carrer central interior o bé amb unes muralles pròpiament dites, ben armades, amb forts llenços i torreons i una disposició urbanística a l'interior que generalment sol ser en graella. Aquest segon tipus es fa molt rar a les nostres terres, no així el primer, que trovem en molts dels jaciments de la província, així com també en oppida d'estirp indoeuropea. Solen situar-se a turons de difícil accés i fàcils de defensar (en la cruïlla de dos rius...), i estar envoltats de zones de cultiu, a prop, de les vies importants de comunicació. Aquest tipus de poblament serien els hipotètics caps dels hinterland a que donaria lloc la jerarquització de la que venim parlant. Els altres assentaments estarien, doncs, en certa forma, relacionats amb aquestos centres, amb unes defenses molt importants, una gran visibilitat del terreny que controlen i també amb activitats socials i econòmiques, comercials...Parlem de jaciments com ara Lessera, el Puig de la Nau...Els turons on s'assenten els jaciments solen ser calissos, donat que aquesta roca dona solució a moltes de les necessitats primàries d'una comunitat(proporciona pedra per a construir, calç, els fenòmens kàrstics solen fer més fàcil l'aparició de fonts en aquestos esperons...)
3. Assentaments agrícoles al plà. Parlem aquí de petits assentaments al plà, en mig de les zones de cultiu, amb escàs o nul aparell defensiu i que responen en la seva majoria a temps tranquils, de pau, coincidents generalment amb els períodes de major apogeu de la cultura ibèrica (s. V-III a.c.). La gent, més confiada, s'acosta als terrenys que cultiva aplegant així a formar-se quasi com petites masades dependents, i generalment properes als oppida de que parlàvem abans.No són gaire abundants, i en podrien ser exemples el Pouaig de Peníscola, el Màs de Vito a Rossell, les Forques i el Màs d'En Peraire a Albocàsser, Màs d'aragó a Cervera i, amb bastants reserves sobre la seva autèntica filiació, Vinarragell, a Borriana.
4. Recintes reduïts: Es tracta de petits assentaments, sovint amb una sola torre i de molt fàcil defensa. Són llocs de funció clarament estratègica, de control o vigilància. Exemples clars en serien el Puig de la Misericòrdia, a Vinaròs, la Punta Àliga, a Traiguera...

5. Torres de vigilància al plà: Hem introduït aquesta subdivisió específicament per a un assentament, la Torre de Foios, a Llocnou de la Corona. Es tracta d'una torre circular amb molt bon aparell voltada de restes d'edificis d'habitatge. Sembla tenir la funció d'exercir de punt de vigilància en un important lloc de comunicació, una important via de penetració cap a l'interior, i que, segons determinades teories podria pertanyer a una mena de terra de ningú, a una possible via de sortida cap a la costa dels pobles indoeuropeus dels que parlàvem abans (això lligaria amb les urnes indoeuropees trobades al boverot d'Almassora, a la costa). Tampoc podem descartar una funció fronterera, seguint amb aquesta teoria d'eixa zona com a terra de ningú, amb els poblats ibèrics de més al sud, ja considerats edetans (que poblarien tot el sud de la província de Castelló, i dels quals no hem parlat en aquesta comunicació).
6. Torres: Llogarets d'accés difícil, molt ben defensats i un tant descontextualitzats, a voltes sense aparents nivells d'habitatge i amb una clara funció defensiva i de vigilància. En són exemples els Tossalets i les Talaies d'Alcalà, St. Joan d'Adzeneta, els Tossalets de les Coves, el Castell de Cervera, el Puig Pedró de Vilanova d'Alcolea....
7. Desembarcadors (i jaciments submarins). Fortament relacionats amb els grans poblats fortificats i punts de contacte amb el comerç de la Mediterrània. El més important el trovem a les Pedres de la Barbada, relacionat amb camins amb el Puig de la Nau i, en menor mesura, amb la Misericòrdia a Vinaròs. Són jaciments amb una escassa importància pel que fa al poblament (que sol ser nul), o la defensa, però importantíssims per a comprendre el comerç d'aquests pobles.

Un altre tipus de classificació que es podria fer seria per els diferents tipus de situació geogràfica dels jaciments. Així trovem jaciments en cim, en falda o en plà.

1. Jaciments en cim: Els cims ofereixen fàcil defensabilitat, visibilitat ampla, pedra disponible, sovint fonts...
 - a: Cims aïllats arrodonits (puigs). Com ara el Puig de la Misericòrdia, la Tossa de Benicarló... Es tracta de punts estratègics, i la seva situació més habituals és en afloracions, espolons calcàris en mig de planes sedimentàries aptes per al cultiu, generalment amb visibilitat molt ampla i flanquejats per rius o barrancs, propers a grans vies de comunicació (costeres o cap a l'interior). Solen instal·lar-se en aquests turons poblats que es disposen escalonadament, aprofitant el relleu i tractant de no ocupar les millors zones de conreu.
 - b: Estructures tabulars, moles, de forma semblant a certs aciments de l'Aragó, a la Vall de l'Ebre. Exemples clars en serien la Mola Llarga, Lessera al Forcall... La funció bàsica d'aquesta situació, és també, naturalment l'estratègica, i es característica de jaciments de més a l'interior, de la zona del Maestrat, on la geografia ofereix aquestes estructures tabulars molt pròpies per a edificar aquests assentaments, donat que no tenen la dificultat d'haver d'escalonar els carrers i edificis seguint el contorn del turó. A més, les pròpies parets de la mola actuen com a defensa natural. També es solen trobar bastant interrelacionats amb les vies de comunicació, en aquest cas cap a l'interior.
 - c: Bastions, talaies: Parlem aquí de petits esperons rocallosos que emergeixen de la falda d'un turó major, com a bastions d'un recinte enmurallat. Corresponen a petits assentaments de funció defensiva o de vigilància, situats sobre el pla, com ara les Carrasquetes. Trovem assentaments semblants al Baix Aragó.
 - d: Un cas un tant especial podria ser el de la Torre de Mal Paso, a Castellnou, que sembla presentar trets d'habitatge en cova.
2. Jaciments en falda: Es tracta d'assentaments amb un interès estratègic més limitat, pel fet de que el seu camp de visió es troba molt reduït pel fet de que només tenen visibilitat directa sobre la part de plà que tenen al seu front, ja que la visibilitat cap a la part de darrere es veu impedida per la pròpia muntanya en la que s'assenten. A canvi d'això, a la falda de la muntanya hi ha més facilitats per a construir i es

té un accés i control més directe sobre les activitats que es duen a terme al pla i que són de vital importància (comerç, agricultura...). En aquests assentaments trovem un major interès en reforçar les defenses, que són ja completament artificials (només tenen la defensa de la muntanya en una proporció molt més menuda que els assentaments en cim), i també cal remarcar l'aparent interès que en aquests jaciments prés l'orientació, per a adaptar-se el més possible a les condicions climàtiques del terreny on s'assenten. Així, l'exemple més important d'aquests jaciments que trovem a la província, el Puig de la Nau, a Benicarló, té una orientació Nord-Sud, que el resguarda tant dels vents (la muntanya el deixa a sotavent) com de l'excessiva insolació a l'estiu (beneficiant-se de la brisa del mar). Així mateix, les cases segueixen totes escalonadament una mateixa vertent simple que permet de drenar les aigües de pluja turó avall, sense que puguin aplegar a inundar el poblat. Aquesta és una altra de les característiques de les construccions ibèriques, la seva perfecta adaptació al medi que les envolta, que es veu palesa en trets com aquests i molts altres, com ara l'utilització de la pedra calcària o també argilosa per als edificis, que manté la calor de nit mentre que manté fresc l'ambient de dia.

3. Assentaments al pla o al peudemont: Responen a moments de pau, en els que, com deiem abans, la confiança fa apropar certs nuclis de població als camps de conreu, les rutes... Açò es dona principalment en els moments de major puixança de la cultura ibèrica, es a dir, immediatament abans de l'entrada dels romans a la Península (s. V-III a.c.). Com hem comentat abans, entre aquests jaciments destaquen els del Pouaig de Peníscola i el del Màs d'Aragó de Cervera.

Un altre criteri que podem gastar per a establir classificacions entre els diferents jaciments seria el de la seva utilitat. Seguint aquest paràmetre, podríem dividir entre:

1. Assentaments amb funcions agrícoles, com ara, i en certa forma el Puig de la Nau, encara que en serien més representatius d'altres com el Pouaig.
2. Assentaments miners: Sovint sense habitatge, la mineria és una altra de les activitats primordials en uns pobles que donen una gran importància al ferro i el seu treball. A la nostra província trovem uns quants assentaments miners, més aviat explotacions a cel obert que altra cosa. Un exemple en seria el Mas de Vito, al Rossell.
3. Assentaments amb funció estratègica: Comprendrien molts del tipus que ja hem anomenat, des del Puig de la Misericòrdia, a Vinaròs, fins a Sant Joan, Torre de Foios...
4. Centres: Assentaments aglutinants de funcions, tant defensives, comercials, jurídiques inclús... Parlariem de poblats importants, com ara Lessera, El Puig de la Nau...

Aquesta podria ser una primera aproximació, superficial però aclaridora, a la situació dels jaciments ibèrics a la nostra província. Caldria ara, potser, ampliar-la, afegir-hi nous camps que puguin donar una visió més de conjunt, com ara relacionar-hi factors d'intervisibilitat, situació de rutes de trànsit i de comerç, cartografia, delimitació dels possibles hinterlands de cada centre, relació dels tipus de poblats amb el clima, la vegetació, l'alçada, la distància a la mar... Tot açò, però, fóra un projecte d'una immensa magnitud que, encara que engrescador, es presenta fora de l'àmbit d'una comunicació que sembla ha de caracteritzar-se per la seva brevetat.